

IDOL OD ILOVAČE IZ DALJA

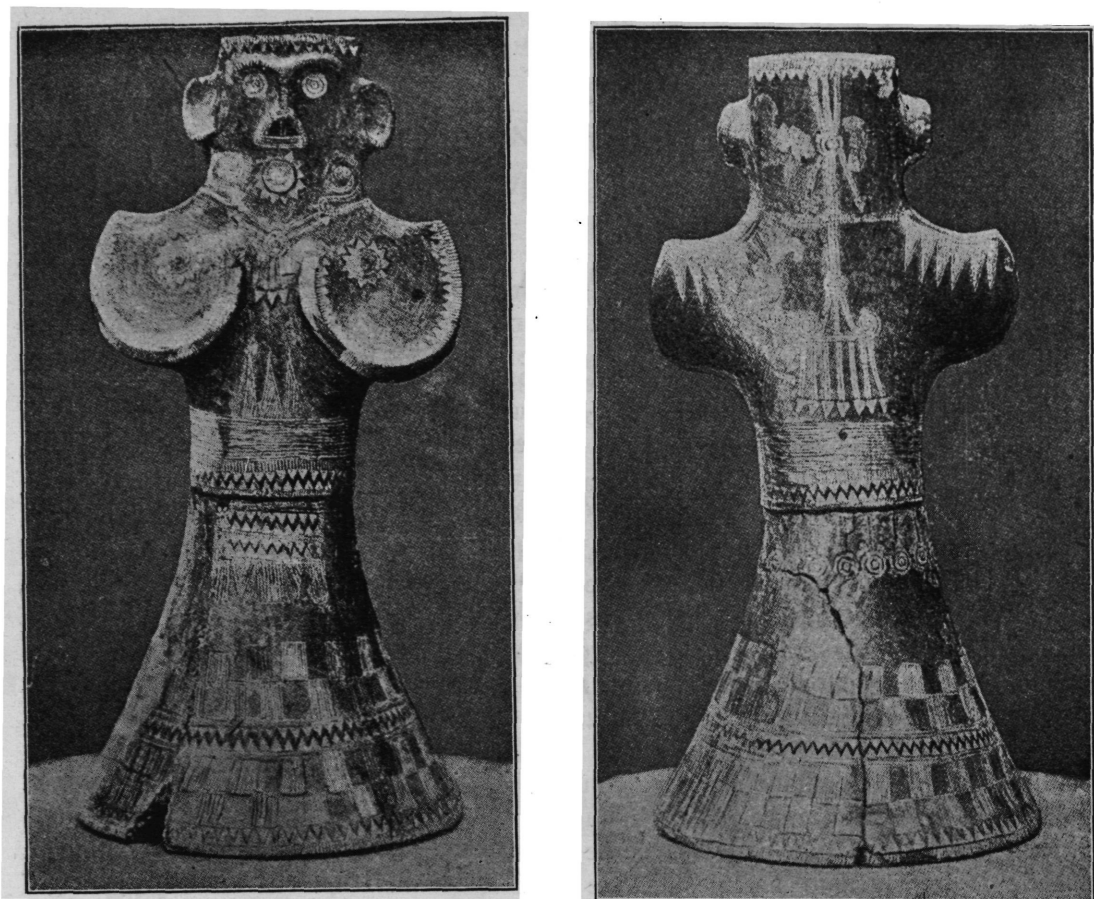
Mjesto Dalj na Dunavu, u srezu osječkom, gdje je nekada stajao rimski Teutoburgium, bilo je u prehistorijsko doba gusto naseljeno. Slučajnim nalazima došao je Narodni Muzej u Zagrebu odande u posjed starina iz neolitičkoga i bronsanoga doba, a sistematska iskapanja upoznala su nas sa velikom naseobinom iz hallstattskoga i latenskoga doba. Iz grobova te naseobine sastavio si je Narodni Muzej veliku i krasnu zbirku.

U Dalju je Narodni Muzej imao dobrih i požrtvovnih pomagača. Mnogo ga je i rado darivao tamošnji trgovac Josip Skiva. Naklonost prema tome hrvatskom naučnom zavodu baštiniio je i sin njegov, g. Josip Skiva mlađi, koji je pred jedno desetak godina poklonio jednu lijepu zbirku starina iz prehistorijskoga i rimskoga vremena. Neka im je na ovom mjestu za to izrečena najiskrenija zahvalnost.

Pred jedno četiri godine došao je gospodin Skiva poslom u Zagreb i ponio sobom donji dio zemljane figurice, koju prikazuje tabla VI. Kad mi je taj predmet pokazao, odmah sam znao, da se tu radi o zemljanoj ženskoj figuri iz bronsanoga doba. Nažalost nije bilo nade, da će se naći nešto više od nje, jer se je taj komadić našao sasvim slučajno na mjestu, koje Daljčani zovu Banjkas. Dunav ovdje naglo dere i obala se otkida komad po komad i pada u vodu. U odronjenom komadu zemlje nalazi se katkada po koji lonac ili po koji drugi predmet, a tako je pokupljen iz odronjene zemlje i taj fragmenat figure.

Upozorio sam gosp. Skivu na veliku važnost toga predmeta, a on mi je obećao, da će na onom mjestu pomno dalje tražiti, ne bi li našao ostatak. Jako sam se veselio, kada mi je pisao, da je naknadno našao i gornji dio figurice i da će mi ga poslati prilikom. Kada sam dobio napokon i taj dio, vidio sam, da pristaje na donji, ali je još uvijek manjkala glava i nešto sa desne strane od vrata do pojasa. Ti se komadi više nisu našli. Makar je to kod tako važnog spomenika veliki manjak, ipak je i ono, što je sačuvano, vrlo važno, tako da ne smijem ostaviti taj predmet za veliku publikaciju o Dalju, koja se pripravlja, nego ću ga odmah objaviti. Ono, što se danas čuva u Narodnom Muzeju u Zagrebu od te figurice i što je prikazano s prednje i stražnje strane na tabli VI., sastoji iz dva dijela, koji su sastavljeni u pojasu, tamo gdje je figurica najuža. Cijela je figurica danas visoka 230 mm, najveća je širina na donjem rubu 145 mm, a u pojasu je figurica široka 70 mm. Debljina je kod vrata 26 mm, a onda figurica postaje prema dolje postepeno deblja, dok na donjem rubu ne dosiže debljinu od 85 mm.

Da nam je sačuvana glava, pa da na nju računamo samo visinu od 4 cm, bila bi cijela figura visoka 27 cm, a to je već velika figura. Što se glava nije našla, vanredno je velika šteta, jer je baš taj dio važan za isporođivanje sa sličnim figurama sa drugih mjesta. Mañja je šteta za onaj mali komadić, što manjka desno od

Sl. 1. Idol od ilovače iz Kličevca s prednje i stražnje strane. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

pojasa do vrata, jer tu manjka samo pol do 1 cm širok rub, a u glavnom je taj desni rub sigurno bio sličan dobro sačuvanom lijevom. Dolnji rub sačuvan je s lijeve strane ne sasvim do polovice, dok desno manjka dosta velik komad. Ne manjka međutim ništa bitnoga. Sada je figura na tom mjestu nadopunjena sadrom, da može stajati.

Daljska je figura vrlo važan prehistorijski spomenik, jer spada u niz sličnih figura, koje su se našle u krajevima oko donjeg Dunava, a koje nam u velikoj mjeri ilustriraju kulturu bronsanoga doba u našim krajevima.

Veliku je pozornost izazvala prva figura te vrsti, koja se je našla g. 1881. u Kličevcu blizu Kostolca, dakle u blizini ruševina nekadašnjeg rimskog Viminacija. Otkako ju je Valtrović publicirao¹, o njoj se je vrlo mnogo pisalo i govorilo. Postala je jednim od najvažnijih prehistorijskih spomenika u svijetu uopće, a do svjetskog rata, u kome je propala, bila je jedan od najljepših predmeta, što ih je čovjek mogao gledati u beogradskom narodnom muzeju.

¹ Старинар VII 1890 str. 110–114. Tab. X. XI. Kasnije je o njoj mnogo pisano, a zadnja je dobra slika u Ebertovom Reallexikon der Vor-

geschichte VI, Taf. II, po kojoj je izrađena i naša slika 1.

Kličevački je kipić bio visok 34 cm, dakle po prilici za jednu petinu viši, nego je bila daljska figura, dok je bila čitava. Uz to je kličevački kipić bio i mnogo pomnije izrađen od daljskoga. Zajedno s tom figurom našlo se i nekoliko krasnih zemljanih posuda, po kojima se je moglo znati, da figura potječe iz bronsanoga doba.

Majstor, koji je izrađivao kličevački kipić, nije pazio na to, da nam točno izradi forme tijela. Više mu je bilo stalo do toga, da istakne odijelo i bronsane nakite na tijelu. To je načinio s ugremenim ornamentima, koje je ispunio bijelom sadrom, da se više ističu od crne pozadine.

Sl. 2. Idol od ilovače sa Graca kod Bapske-Novaka s prednje i stražnje strane. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Glava, gore ravno odsječena, i vrat figurice jednako su debeli, a pojedini dijelovi lica označeni su geometrijskim ornamentima. Usta su označena velikom zvijezdom, nos sa istostraničnim vertikalnom crtom raspolovljenim trokutom, oči sa po dva koncentrična kruga s označenim središtem, a nad očima plosnati lukovi označuju obrve. Uši su plastično modelirane, jako su velike, ali bez detalja.

Ruke su figurice prislone uz tijelo i svinute u laktovima, tako da su prsti (koji nisu izrađeni) položeni na sredinu prsnoga koša. Tako ruke zaokružuju oba dvije sise, koje su označene istim onakvim zvijezdama, kakvom su označena i usta. Oko tijela je sigurno širok pojas, a donji dio tijela je sigurno odjeven dugom suknjom zvonastoga oblika. Da li je i gornji dio tijela odjeven, ne može se sigurno reći, jer su s jedne strane označene sise, koje bi se zato mogle zamišljati gole, a s druge strane su tu neki ornamenta, koje si možemo zamišljati samo na tkanini. Moguće je, da figura imade prslučić, koji ostavlja otvorena njedra, kako to vidimo kod kretskih figurica. Suknja je bogato iskićena utkanim ili uvezenim ornamentima, od kojih se ističu cig-cag i šahova daska.

Figurica imade na sebi bogat nakit, koji si moramo zamišljati u bronzi, a možda djelomično i u zlatu. Na glavi je ili dijamant ili niska kapa. Od toga dijadema ili kape visi straga bogat nakit. Tri lanca sastaju se iznad zatiljka u okrugloj

ornamentiranoj pločici. Dva postrana od tih lančića završuju odmah ispod te pločice malim trouglatim privjescima, dok se srednji razdvaja i prestaje na sredini hrpta sličnom okruglom pločicom. Iz te pločice izlaze tri sasvim kratka lančića, koji drže horizontalnu šipku sa spiralno previnutim krajevima. Na toj šipki visi do pojasa sedam lančića s trouglatim privjescima na krajevima. Oko vrata imade figurica kariku, koja je sprijeda široko otvorena, a krajevi su prema gore uz obraze spiralno zavnuti. Na tim krajevima obješeni su lančići, koji se na prsima sastaju u okrugloj ornamentalnoj pločici, na kojoj opet vise tri kratka lančića s trouglatim privjescima.

U prehistorijskoj zbirci bečkoga državnoga muzeja nalazi se gornji dio jednoga zemljanoga kipića, koji je s drugim keramičkim ostacima došao onamo sa Graca kod Bapske-Novaka u srezu šidskom (sl. 2.). Ta je naseobina u glavnom iz kamenoga doba, ali sam tamo našao predmeta i iz kasnijih prehistorijskih perijoda. Kipić je svakako iz bronsane periode, a to dokazuje nakit, koji figurica nosi oko vrata. Fragment je sada visok 10 cm, a cijela je figura nekada mogla doseći visinu od nekih 20 cm. Glava je kod toga kipića sačuvana, ali je to samo valjkast nastavak na tijelu, na kojem sprijeda nisu istaknuti pojedini dijelovi. Jedino se, u visini očiju od prilike, vidi niz horizontalno ubodenih točaka. Straga je ugrebeno nekoliko crta, koje bi mogle označivati pramove kose, a dvije duge ugrebene crte padaju s vrha glave do pojasa, gdje završuju privjeskom, koji je slabo izrađen, ali je sigurno zamišljen isto onakav, kakav na istom mjestu imade i kličevačka figura. Na vratu je na prednjoj strani istaknuta karika, sprijeda otvorena i ukrašena s tri lančića, koji svršavaju s malo jačim okruglim privjescima. Pod vratom je dupli lanac, na koji je obješeno mnogo nakita od bronsane žice. Najveći je u sredini sa spiralno prema nutarnoj strani uvinutim krajevima. Ostali su nakiti, ako dobro pogađam, zamišljeni od dvije spletene žice, kojima su krajevi izvinuti, tako da čine otvorenu kariku.

Ni kod ove se statuete ne može reći, da li joj je gornji dio tijela bio odjeven. Svi ornamenta označuju nakite, a uresom odijela mogli bi nazvati jedino po dvije crte, koje na stražnjoj strani padaju od ramena koso prema sredini hrpta, a krajevi su im prema vanjskoj strani natrag previnuti. Sise kod ove statuete nisu nikako označene, a o rukama se ne može reći ništa, jer ih uopće nema, nego su ispod ramena izrezani lukovi.

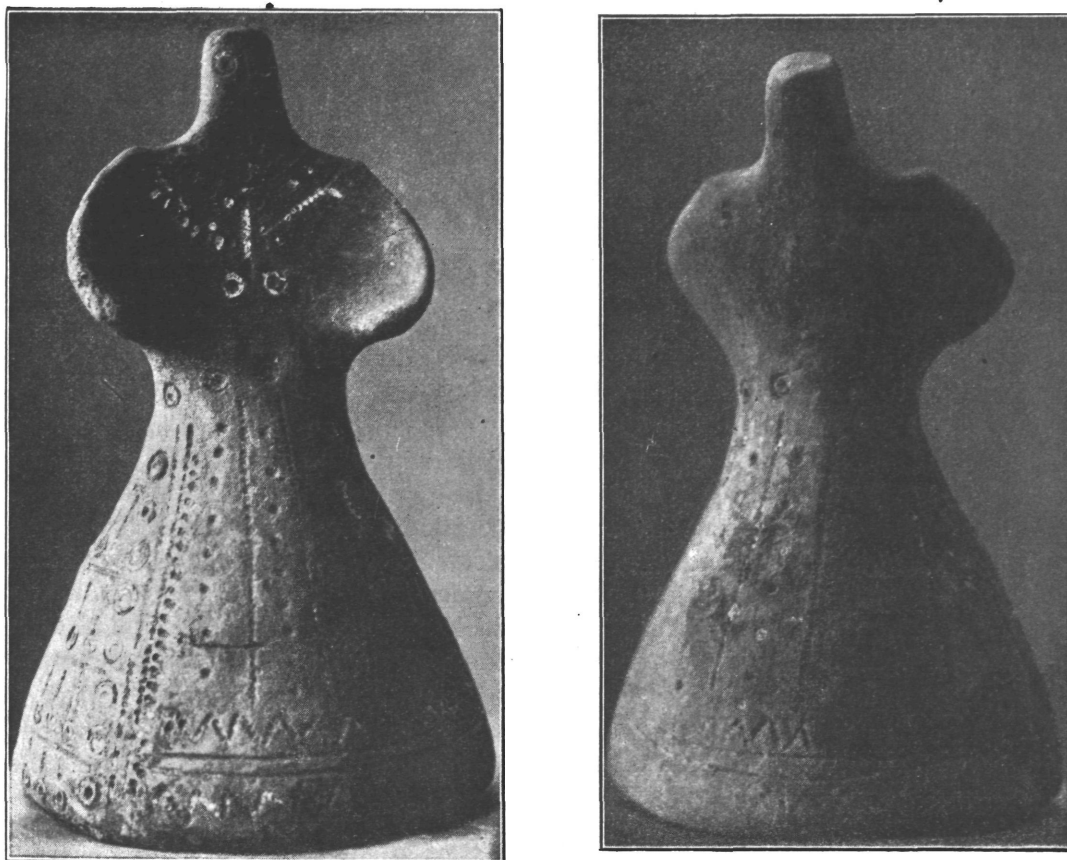
Kad je Hoernes g. 1915. izdavao drugo izdanje svoje knjige „Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa“, on je baš na temelju ovih dvaju kipića, u svezi s drugim materijalom iz Srbije i južne Ugarske, došao do važnih rezultata.¹ Taj je materijal sada popunjen s dva važna komada: jednim iz Vršca i našim daljskim.

G. 1913. našao je direktor gradskoga muzeja u Vršcu Feliks Milleker, u samom Vršcu, na mjestu, gdje je već i prije nailazio na grobove iz bronsanoga i hallstattskoga doba, na jedan grob, iz kojega je izvadio jednu malenu urešenu zdjelicu i zemljanu figuricu naslikanu na sl. 3.²

Idol je vršački potpuno sačuvan te 20 cm visok, a najveća mu je širina dolje 12 cm. Glava je kao i kod opisana dva kipića jednostavni nastavak, nešto uglast, bez oznake vrata. Sprijeda su istaknute oči kao veliki krugovi, u koje je ubodeno središte. Nad očima lukovi označuju obrve, a vertikalna crta između očiju označuje nos. Usta nisu označena.

¹ Strana 408. (Jednako i u III. izdanju od god. 1920.).

² Publicirao ju je u Старинару, III. serija II. 1923. str. 1. tabla I.

Sl. 3. Idol od ilovače iz Vrška s prednje i stražnje strane. Nešto preko polovice nar. vel.

Na vratu je dupla karika ili lanac sa pločom u sredini, na kojoj visi neki privjesak. Ispod toga označena su na prsima dalja dva niza, valjda lanci s mnogim kratkim privjescima. Sise (ili nakit na tom mjestu?) su označene kao i oči, s dvije kružnice, u kojima je označeno središte. Jasno je istaknuto, da su ruke točno onako svinute u laktovima kao kod kličevačke figure i položene na prsa, ali nema nikakvog znaka, po kojem bi se moglo zaključivati, da su one u rukavima ili da je gornje tijelo uopće odjeveno. Na stražnjoj strani nema na gornjem dijelu tijela nikakvoga ornamenta.

Dolnji dio tijela odjeven je dugom suknjom zvonastoga oblika. Pojas je označen centriranim krugovima, od kojih prema dolje idu od točaka sastavljene crte. Između tih crta su nizovi točaka. Takav si ures suknje imademo zamišljati do ispod koljena. Dolje je rub od dvije horizontalne cig-cag linije rastavljene s dvije ravne horizontalne linije. Takav je ures svuda naokolo na suknji, samo je ispod desnoga pazuha do dolje suknja mnogo bogatije urešena. Tu je cijelo polje lijevo i desno omeđeno sa po više crta, a razdijeljeno crtama u 4 horizontalna polja, koja su ispunjena vertikalnim crtama i centriranim kružnicama.

Na ova tri kipića se prislanja lijepo daljski.

Dok su kličevačka i vršačka figura više okrugle, daljska je, kao i ona sa Graca kod Bapske, više plosnata. Prema donjem kraju postaje doduše i ova figura,

radi zvonasta oblika suknje, deblja, ali nije ni iz daleka onako debela kao vršačka. Ova je za četvrtinu niža od daljske, pak imade dolje prema širini od 120 mm debljinu od 105 mm, dok je kod daljske debljina samo 85 mm prema širini od 145 mm.

Kako je glava otkinuta, to ne možemo reći, kako su bili označeni dijelovi lica. Tri vertikalne crte na prelomu i ispod njih horizontalna, mogle bi biti ostatak privjeska na karikama, što ih je figura nekada imala oko vrata. Na stražnjoj strani padaju u sredini tri crte, koje su izlazile po svoj prilici već od vrha glave, sve do pojasa. Po svoj prilici će to biti nakit sastavljen od lančića s privjescima, kako smo ga vidjeli kod figura iz Kličevca i Bapske, ali majstor nije mario da ga točnije izradi. Lijevo i desno od toga nakita su načinjene iz velikih izrezanih točaka crte, koje radialno idu prema glavi, ali prestaju prije preloma, pa se valjda nisu dalje nastavljale. To neće biti nakiti, nego pletenice kose, koje su izlazile ispod kakve kape i padale preko pleća i ramena.

Ispod vrata vidimo sprijeda najprije dvije nepravilne crte sastavljene iz točaka. Te se crte ne nastavljaju na stražnjoj strani. Ispod tih dviju crta nagusto su opet dvije neprekidno ugrebene; a te se nastavljaju na stražnjoj strani, gdje se spuštaju dosta duboko. Napadno je, da je majstor kod izvedenja gornjih dviju crta upotrebio drugu tehniku nego kod izvedenja donjih, ali je sigurno, da je to učinio namjerice. Gornje crte označuju nakite u formi karika ili lanaca, koji se na plećima gube ispod kose, a donje su rub odjeće; koja je i sprijeda i straga polukružno duboko izrezana.

Ispod ruba odijela je još jedan lanac s kovnim privjescima, koji su napadno slični onima na figurici iz Bapske. Na mjestu, gdje su sise, nalazimo po dvije koncentrične kružnice s označenim središtem,

Od ruku izgrađeni su samo kratki u luku odrezani nastavci, koji su od tijela odijeljeni s po tri crte. Ove crte možda označuju ornamentirane šavove, kojima su bili prišiveni rukavi na odijelo.

Prema gore izloženom držim, da je kod ove figurice sigurno, da joj je odjeven i gornji dio tijela. To se još više utvrđuje ornamentima na stražnjoj strani figurice, o kojima će se odmah govoriti. U tom slučaju označivale bi kružnice na mjestu sisa prišivene nakite.

Figura je opasana pojasom, koji je označen s tri neprekidne crte. Iz toga pojasa visi sprijeda mala pregača, u glavnom trouglate forme, sa šilkom prema dolje, koji je proširen u mali eliptični nastavak. Dvije unutrašnje rubne crte te pregače su neprekidne, dok je vanjska sastavljena iz točaka. Taj se vanjski rub lijevo i desno previja spiralno prema vani i odaje, da je pregača zamišljena iz tkanine, a rub da joj je opšiven bronsanom (možda pletenom) žicom.

Ispod pregače, u visini koljena od prilike, vidi se horizontalna cig-cag linija, a dolje je naokolo rub ili bordira, koja se sastoji iz tri neprekidne crte omčene gore i dolje s cig-cag linijom i rijetkim nizom koncentričnih kružnica.

Bogato je haljina urešena na stražnjoj strani, gdje osobito bogat ornament pokriva desnu polovicu. To su nagusto poredane koncentrične kružnice, i to nad pojasom 9 u 5 redova, a ispod pojasa 18 u 6 redova. Lijeva polovica stražnje strane ostala je nad pojasom bez ornamentata, a pod pojasom su u većim razmacima dvije cig-cag linije. Pod lijevim pazuhom su ispod pojasa dva reda sa po dvije kružnice, a pod desnim tri puta po dvije takve kružnice rastavljene cig-cag linijama.

Ornament na stražnjoj strani dokazuje, da je gornji dio tijela odjeven, jer takav ornament može biti samo na odjeći, a ne na golom tijelu. Prema tome ni oni ornamenti, što ih kličevačka figura imade na plećima i sprijeda nad pojasom, neće biti tetovacije, nego utkani ures odijela.

Imademo dakle u opisanim statuetama pred sobom potpuno odjevene figure sa dubokim dekolteom, bogatim kovnim uresom na vratu, i ispod vrata, tako na golom dijelu prsiju kao i na gornjem rubu odijela. Nije sigurno, da li je to odijelo načinjeno u jednom komadu, ili se sastoji iz bluze i suknje, koje su sastavljene unutar pojasa. Meni je vjerojatnije prvo, makar da su se u nordijskim grobovima bronsanoga doba našla odijela sastavljena od dva komada. Ures na odijelu u glavnom će biti utkan, ali je lako moguće, da krugovi kod daljske figure znače kovne ploče, koje su bile prišivene na tkaninu. Analogon bi imali u zlatnim uresnim pločama iz mikenskih grobova. Napadno je kod daljske figure, a to se mora osobito istaknuti i kod vršačke, da je specijalno desna strana odjeće jače urešena. Vidi se, da je to u ono doba bila moda, koja je bila nadaleko raširena.

Ovako su ove četiri figure skupa u stanju da nas pouče o koječem, što nam ni jedna sama za sebe ne može da kaže. One pripadaju po svojem obliku i po svojoj bogatoj i napadnoj ornamentici u istu kulturnu sferu i prikazuju isti stupanj civilizacije. Nu uza svu veliku sličnost ipak se one, ako ih dobro proučimo, raspadaju u dvije jasno odijeljene grupe: Kličevac-Vršac i Bapska-Dalj, a to je i u geografskom pogledu shvatljivo.

Daljska nam je figura primakla bliže ne samo opisane slične figure, nego još i cijeli niz drugih figura, koje su se našle u krajevima uz Dunav, a koje su nastale pod istim — po svoj prilici i južnim uplivima. Što se tiče njihove svrhe, ona će se morat proučavati u vezi s većim brojem sličnih figurica iz kamenoga doba, kojih imade u našim muzejima dosta velik broj. Tu će se onda moći točnije ustanoviti i to, koliko je kod opisanih figurica bronsanoga doba tradicije iz neolitičke perijode.

srijeda

s desne strane

straga

IDOL OD ILOVAČE IZ DALJA